

- Cez skúsenosť k poznaniu

Bez predsudkov o stereotypoch v kultúre

- Daniela Ivanová, Alžbeta Zaušková

„Každý vnáša do obrazu iného človeka svoje vlastné predsudky.“

(Marie von Ebner-Eschenbach)

Úvod

Predsudky a stereotypy sú v dnešnej spoločnosti bežné a každý z nás v sebe nosí aspoň jeden predsudok alebo stereotyp. Dovoľme si teda tvrdiť, že každý deň sa nás aspoň jednekrát dotkne myšlienka nesúca v sebe nejaký predsudok či už voči Rómom, bezdomovcom, ľuďom s hendikepom a podobne, v mnohých prípadoch si ani neuvedomujeme ako sa tvárime, ako vystupuje naša neverbálna komunikácia a čo všetko prezrádza o tom, čo si v skutočnosti myslíme. Skúsme sa zamyslieť, koľkokrát sa pristihnete pri podobných situáciách a tiež aj nad tým ako hlboko sú v nás takéto predsudky zakorenené.

Veríme, že po prečítaní práce získate iný pohľad na predsudky a stereotypy týkajúce sa ľudí, ktorí sa čímkol'vek líšia od tých s ktorými sa bežne, denne stretávate. Prípadne sa aspoň na chvíľu zastavíte a zamyslíte sa nad tým, prečo sú pre nás predsudky a stereotypy nebezpečné a ako s nimi možno pracovať tak aby nás nemohli ovládať.

My, ľudia prežívame svoje životy vo svete, ktorý poznáme. Ku každej novinke sme spočiatku nedôverčiví, potrebujeme sa s ňou do istej miery oboznámiť „ohmatať“ si ju a keď zistíme, že celkom dobre zapadne do nášho sveta a postupne si ju osvojíme, začneme ju radiť medzi veci známe. Podobne ako to je s novými vecami, to je aj s novými ľuďmi. Niekedy však k takémuto zdomácneniu nedôjde. Prevládne pocit, že niečo či niekto do nášho sveta proste nepatrí, zostáva v ňom cudzí a môže ho narušiť a vzniká množstvo obáv a narastá nedôvera. Podľa nášho názoru, medzi najdôležitejšie zdroje nedôvery k cudzím patria práve predsudky a stereotypy. Už z úvodného citátu od Marie von Ebner-Eschenbach, známej rakúskej spisovateľky je zrejmé, že každý z nás má v sebe určité predsudky a rovnako aj stereotypy a nikto nie je absolútne bez nich. V literatúre sme našli množstvo definícií oboch pojmov, aj keď samozrejme musíme poukázať na fakt, že predsudok a stereotyp nie sú synonymá, všetky tieto definície mali podľa nás spoločne to, že ide o vopred sformovaný postoj, ktorý je obvykle negatívny alebo hostilný a zameraný na určitú spoločenskú skupinu. Okrem toho vznik predsudku či stereotypu, teda určitej predstavy, sprevádza často isté subjektívne emocionálne zaťaženie. Ďalšou spoločnou črtou je ich nezávislosť od prežitých skúseností. Existuje hneď niekoľko faktorov, ktoré môžu vysvetliť vznik predsudkov či stereotypov. Jedným z nich je vplyv rodiny. Mnohé predsudky a stereotypy sú u detí navodzované a vštepuvané priamo od rodičov, prípadne iných rodinných príslušníkov. Ďalšími faktormi sú výchova a úroveň vzdelania, medziskupinové súťaženie a podobne. Veľmi dôležité je uvedomiť si, že v súčasnosti je autoritou pri vytváraní a udržiavaní predsudkov a rovnako aj stereotypov reklama a médiá, ktorým sme dali nad našou spoločnosťou obrovskú moc.

Pri písaní tejto práce sme sa obe poriadne zamysleli nad predsudkami a stereotypmi, ktoré v sebe máme, ale aj s ktorými sme sa v živote stretli pri iných ľuďoch. Nakoľko sme študentkami sociálnej práce, pomáhajúcej profesie, uvedomujeme si ako je podstatné aby nás naše predsudky „neovládli“ a teda neovplyvňovali naše konanie pri práci s klientom. Predsudky a rovnako aj stereotypy môže predstavovať skutočne veľké riziko a to nie len pre sociálnych pracovníkov, ale aj pre celú spoločnosť. Preto sme sa spoločne položili otázku: „Prečo sú stereotypy v spoločnosti nebezpečné?“ a zamýšľali sme sa nad ich rôznymi dopadmi. Ako sme už vyššie uviedli, vznik predsudku či stereotypu, teda určitej predstavy sprevádza často subjektívne emocionálne zaťaženie, ktoré nemusí byť vždy iba pozitívne. Existencia stereotypov a predsudkov sa môže stať nebezpečnou v prípade, keď sú zneužitú. Ako príklad môžeme uviesť negatívny obraz Žida v propagande v nacistickom Nemecku. Za Negatívnu vlastnosť predsudkov a stereotypov pokladáme i etnocentrizmus – považovanie svojich hodnôt a spôsobov správania za všeobecne platné, pričom sa povyšujú nad kultúru cudzieho etnika, skupiny či národa. Reálne sa zakladajú na neúplných a klamlivých informáciách a šíria sa prostredníctvom generácií, médií, tlače, socializácie a pod. S predsudkami a stereotypmi sa tiež spája škatuľkovanie. Poznáme dva možné dôvody, prečo škatuľkujeme: prvým je, že sa nám akoby nechcelo premýšľať a druhým je neschopnosť objektívne a s nadhľadom posúdiť niektoré veci. Preto si náš mozog vytvára mentálne skratky, ktorými sú stereotypy. Funguje to jednoducho ak človek alebo situácia spadá do mnou vytvorenej šablóny, všetko je v poriadku. Ak nespadá, automaticky sa vytvorí neopodstatnený obraz, stereotyp o človeku, situácii alebo prostredí. Za ďalšie riziko

považujeme aj vysokú rýchlosť ich šírenia, pričom ich rozširovanie je omnoho častejšie ako vymieranie. Navyše prívrženci vybraných stereotypov a predsudkov majú tendenciu vyhľadávať ďalšie informácie, ktoré ich určitým spôsobom potvrdzujú a ešte hlbšie zakoreňujú v podvedomí. Fakty a skutočnosti, ktoré dané stereotypy negujú alebo vyvracajú sú často zástancami týchto stereotypov ignorované a považované za subjektívne a nepravdivé. Práve toto je z nášho pohľadu pre spoločnosť veľkým nebezpečenstvom, pretože pri tomto procese neberieme ohľad na to, aký človek je, ale automaticky mu priradíme predom dané vlastnosti.

Naša praktická skúsenosť

Príprava

Téma o predsudkoch či stereotypoch vo vzťahu ku rôznym cieľovým skupinám je v súčasnosti dosť rozoberaná a považujeme ju aj za dosť citlivú. Aby sme zistili bezprostredné reakcie a čo najmenej skreslené informácie o danej téme, sme zvolili za najvhodnejšiu fokusovú skupinu. Našu skupinu tvorilo 5 participantov, študentov sociálnej práce, druhého ročníka na Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Pred samotným stretnutím sme si detailne prepracovali niekoľko otázok, ktorými sme chceli rozbehnúť diskusiu a zistiť tak názory, pohľady, ale aj samotné skúsenosti študentov s predsudkami a stereotypmi. Okrem otázok sme vybrali aj online video živej knižnice, ktoré jasne poukazovalo na to ako sa aj malé dieťa môže stať obeťou predsudkov iných, ktorí jej vlastne ani nedali šancu ukázať, akým je človekom. Video sme si vybrali aj preto, že po prvom pozretí sme mali pocit, že Sára je silná mladá žena, ktorá je žena pripravená meniť svet okolo seba. Jej silný životný príbeh, odohrávajúci sa v dvoch svetoch, upozorňuje na to, čo všetko sú ochotné deti urobiť len preto, aby svojou inakosťou nevytŕčali a aby zapadli medzi ostatných. Po videu sme pre študentov pripravili pár krátkych aktivít a po nich sme im na záver ešte plánovali obohatiť o niekoľko nových informácií ohľadom aktualít z oblasti migrácie.

Realizácia

Spoločné stretnutie sme začali naším predstavením a tiež aj predstavením témy, ktorej sa budeme po celú dobu venovať, následne potom sme študentov poprosili o súhlas s audio nahrávaním celého stretnutia. Naša prvá „rozohrievacia“ aktivita pre študentov bola spojená s Dixit kartami, položili sme im otázku „Čo vás ako prvé napadne keď počujete slovo predsudok?“. Následne sa mali študenti vyjadriť a v skratke opísať, prečo si vybrali práve túto kartu. Ich odpovede boli veľmi podobné, išlo o *strach z nového, obavy, niečo iné či nepoznanie, niečo negatívne* a podobne. Aktivitu sme si spoločne vyhodnotili a pokračovali sme viac teoreticky. Ozrejmili sme im pojmy: kultúra, predsudok, stereotyp a poukázali sme aj na rozdielnosť medzi predsudkami a stereotypmi. Ďalej sme prešli na samotnú diskusiu. Medzi naše otázky patrili:

- *Prečo sú podľa vás predsudky a stereotypy nebezpečné?*
 - Ku tejto otázke sa vyjadrili participanti súhrnne tak, že nebezpečenstvo predsudkov tkvie práve v ľuďoch ktorí častokrát nedávajú možnosť iným aby sa

mohli vzájomne spoznávať, miesto toho ich hneď na základe svojich zaužívaných stereotypov škatuľkujú

- Ako príklad uvádzame P1: „Ľudia nezískavajú nové informácie a škatuľkujú, pretože sú stále iba v jednom obehu. Každý má predsudky“.
 - Mierne nás však prekvapilo tvrdenie P2: „Sú v spoločnosti už bežné, neviem si predstaviť, že teraz každý človek by mal byť s každým kamarát, nikoho by nebral tak, že nemám ťa rád alebo si škaredý alebo podobne. Myslím si, že je to bežné a normálne, že máme predsudky a stereotypy“.
- *Aké sú najčastejšie predsudky a stereotypy v spoločnosti, v ktorej žijete?*
 - Pri pohľade na odpovede participantov na túto otázku sa najviac objavujú dôvody ako: rasové, náboženské či predsudky voči zdravotne postihnutým
 - P2 konkrétne uviedol: „Určite sú to rasové predsudky, teraz sa to veľmi rieši, migranti, či z už z TV alebo z iných médií“, čím tiež poukázal na aktuálnosť danej témy, nakoľko je momentálne mediálne veľmi populárna.
 - *Ako je podľa vás možné pracovať so svojimi stereotypmi, keď sú automatické?*
 - Participant sa v diskusii spoločne zhodli na tom, že sa na vlastných predsudkoch pracovať dá a to napríklad P2: „stretávať sa s tými, voči ktorým máme tie predsudky a vidieť aj tú ich dobrú stránku, nie len zlú.“
 - *Ako by sa zmenil váš život keby ste sa museli presťahovať do inej krajiny?*
 - Pri tejto otázke sa participant zamysleli a pri spoločnej diskusii prevládali skôr negatívne ladené odpovede
 - P3: „Tak vo všetkom. Cítila by som sa zle, nemala by som zázemie a cítila by som sa osamelo“.
 - P4: „Predsudky voči nám, keď prídeme do nového kolektívu“.
 - *S akými problémami sa stretávajú ľudia, ktorí museli emigrovať?*
 - Táto otázka vyvolala v participantoch najviac odpovedí. Priniesli skutočne značný počet rôznych problémov, s ktorými sa a migranti môžu stretnúť
 - Napríklad P1: „Jazyková bariéra, bývanie, práca, priatelia, zvyky krajiny“.
 - P2: „Nájsť si zázemie a začleniť sa medzi ľudí, čo sú v krajine, do ktorej pricestoval“.
 - P4: Šikanovanie dieťaťa v škole.
 - *Ako sa cítia ľudia, ktorí sú odsudzovaní či šikanovaní pre inú farbu pleti?*
 - najčastejšími odpoveďami bolo, že títo ľudia sa cítia zle, smutne, osamelo,...
 - okrem toho P3 zdôraznil v diskusii ako sa takí ľudia snažia svoju inakosť zamaskovať či nadobro ju odstrániť: „Musí to byť nepríjemné. Tí ľudia potom majú také myšlienky ako Michael Jackson, že dať si urobiť plastiku farby pleti“.

Následne po diskusii sme študentom pustili spomínané video živej knižnice, príbeh Sári, ako sa žije dcére iránskych emigrantov na Slovensku. Študenti, s ktorými sme

spolupracovali už mali skúsenosti s online živou knižnicou, ale toto video ešte nevideli. Vyberali sme si ho preto, lebo z nášho pohľadu veľmi presne zachytáva život človeka, ktorý sa stal obeťou predsudkov či stereotypov, zakorenených hlboko v nás a okrem toho dĺžka videa bola približne 12 minút a to sme považovali za primerané. Naším hlavným cieľom bolo týmto videom vytvoriť istý priestor pre pochopenie prekážok a potrieb ľudí čeliacich vylúčeniu pre inú etnicitu. Výraz v tvári študentov bezprostredne po videu naznačoval prekvapenie až údiv z príbehu. Na základe toho sme sa v rámci spätnej väzby k videu spýtali *aké sú ich pocity z príbehu ak by ich mali opísať len jedným slovom*. Na svoje odpovede nepotrebovali veľa času a začali rozprávať takmer hneď. Medzi ich odpovede patrili: *smútok, prekvapenie, bolesť, iný pohľad, strach*. Potom sme im položili druhú otázku týkajúcu sa ich pocitov z videa: *Stretli ste sa vo svojom živote s podobnou situáciou ?* Spočiatku každý jeden odpovedal, že nie, ale keď sa nad otázkou zamysleli viac prišli na to, že áno. Na jednej strane sa spoločne sa zhodli, že ich nikdy nikto nešikanoval ani neodsudzoval za ich farbu pleti či etnickú príslušnosť, no na strane druhej boli niekoľko ráz svedkami šikanovania svojich spolužiakov, či už verbálneho alebo neverbálneho a to i z dôvodu etnickej príslušnosti. Na túto tému sme potom debatovali niekoľko minút a spoločne se sa snažili prísť na dôvod prečo k tomu dochádzalo, aký dôvod mali na to ostatní, či sa šikanovaní, bývalí spolužiaci niečím previnili. Okrem toho nás zaujímalo tiež i to, kedy toto šikanovanie prestalo či vôbec prestalo a či sú s nimi ešte v kontakte.

Od videa sme sa postupne posunuli do ďalšej časti, v ktorej sme študentom chceli podať ešte niekoľko nových zaujímavých informácií. Nakoľko sociálna práca pracuje skutočne s množstvom rôznych klientských skupín, naším cieľom v tejto časti bolo podať im informácie aj z oblasti migrácie, migrantov a reálnych údajov ako to v našej krajine vlastne je. Položili sme im postupne 4 otázky s dôrazom na to, nech vyjadria čo si myslia, aj keď možno nepoznajú správnu odpoveď, zaujímal nás najmä ich názor. Medzi naše otázky patrili:

Kolko máme doposiaľ v krajine čakateľov na azyl za rok 2018?

- odpoveď boli rôzne, ich spoločnou črtou však bolo, že išlo o vždy o niekoľko násobne vyššie číslo ako je tomu v skutočnosti

Aké sú aktuálne dôvody migrácie?

- za najčastejší dôvod uviedli účastníci dôsledok vojny, okrem toho sa ešte opakovali politické a ekonomické dôvody

Ktoré mimovládne organizácie sa na Slovensku zaoberajú migráciou a rasovou toleranciou medzi ľuďmi?

- na túto otázku nám účastníci nevedeli odpovedať, z dôvodu, že doposiaľ o žiadnych nepočuli, nakoľko sa danou témou ešte nezaoberali

Ktoré svetové organizácie sa zaoberajú migráciou a rasovou toleranciou medzi ľuďmi?

- rovnako ani na túto otázku nám účastníci nevedeli odpovedať, z rovnakého dôvodu ako predtým

Po každej otázke sme im ozrejmili či doplnili ich odpovede. Pri informáciách, ktoré sme im poskytli v tejto časti, sme čerpali najmä zo stránky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

V závere stretnutia sme poukázali na to, čo bolo našim cieľom. Chceli sme hlavne upozorniť na vážnosť situácie týkajúcej sa problému stereotypov a predsudkov v našej kultúre a tiež aj upriamiť pozornosť mladých ľudí na dôležitosť diskutovať o problematike stereotypov a predsudkov týkajúcich sa iných, rôznych kultúr. V dnešnej dobe je enormne veľký počet ľudí, ktorí sa nevedia zmieriť s tým, že niekto nutne potrebuje opustiť svoju krajinu, kde doteraz žil, napríklad kvôli vojne a potrebuje si nájsť bezpečný domov v inej krajine. Spoločne sme zhrnuli tiež aj to, že sme im chceli objasniť pojmy ako kultúra, predsudok či stereotyp a pripomenúť i to ako sú predsudky či stereotypy zakorenené v každom jednom z nás a cesta k spoločnosti bez predsudkov i stereotypov je veľmi dlhá a možno aj nekonečná, no prvým krokom na tejto ceste je začať si svoje predsudky a stereotypy uvedomovať a pracovať s nimi. Následne sme študentom poďakovali za ich čas, aktivitu a hlavne to, že nemali strach prejaviť svoj názor a diskutovať s nami na danú tému.

Naša poznanie

Prostredníctvom zrealizovanej aktivity so študentmi sme sa obohatili o nové názory či pohľady na oblasť predsudkov a stereotypov. Značným prínosom bola pre nás spoločná diskusia, kde sme boli najmä v rolách pozorovateľov bezprostredných reakcií, neverbálnej komunikácie, pričom sa nám utvoril ucelenejší pohľad na vnímanie danej problematiky zo strany mladých ľudí, študentov a budúcich sociálnych pracovníkov. Realizácia tejto aktivity nám priniesla aj rad nových pocitov z oblasti prezentovania, nakoľko išlo o našu prvú prácu so študentmi, a určite nás spočiatku sprevádzali i obavy z toho ako budú reagovať a či sa nám vôbec podarí „rozprúdiť“ debatu na takej úrovni, aby sme ju mohli nazvať diskusiou. Obe sa zhodujeme v tom, že zrealizovaná aktivita bola pre nás prínosná i v tom ako sa pred nami títo mladí ľudia začali otvárať a úprimne nás tešilo, ako ich téma zaujala.

Záver

S identitou každého človeka, s jeho identifikáciou s určitou skupinou, či už etnickou, náboženskou, vekovou alebo záujmovou sa spájajú pojmy stereotyp a predsudok. Tvoria súčasť základnej výbavy identity, podieľajú sa na jej formovaní a udržiavaní. Keďže v dnešnej dobe existuje množstvo ľudí, ktorí sa stále nedokážu zmieriť s tým, že niektorí ľudia sú nútení opustiť svoju krajinu a nutne potrebujú nájsť nový domov pre seba a možno aj svoju rodinu je veľmi dôležité hovoriť o problematike predsudkov a stereotypov a tiež o tom ako s nimi pracovať a ako je ich možné odstrániť alebo aspoň odsunúť na okraj aby neovplyvňovali naše myslenie a konanie.

Pokiaľ sa chceme naučiť ovládať stereotypy a nepodľahnúť predsudkom, nepôjde to zo dňa na deň. Ide o postupný proces sebazdokonaľovania. Osvojme si teda kritické myslenie a schopnosť objektívne, bez predsudkov a s nadhľadom nazerať na druhých, čím môžeme pozitívne ovplyvniť aj ľudí v našom okolí a podporovať odstraňovanie negatívnych stereotypov.

Reflexia (Daniela)

Na úvod by som sa chcela veľmi pekne poďakovať za túto skúsenosť a tiež by som chcela poďakovať i svojej mentorke za jej cenné rady a za to, že si vždy našla na mňa čas.

Táto skúsenosť bude pre mňa určite nezabudnuteľnou, pretože mi priniesla veľa nového najmä z oblasti hlboko zakorenených predsudkov a stereotypov v každom z nás. Mladí ľudia, s ktorými som mala možnosť spolupracovať mi tým, že otvorene rozprávali o predsudkoch či už svojich alebo tých, s ktorými prišli do kontaktu, otvorili oči a uvedomila som si ako sme neustále v spoločnosti obklopaní nejakými negatívnymi či stereotypnými predstavami o ľuďoch, ktorí sa od nás líšia farbou pleti, etnikou príslušnosťou, orientáciou a podobne. Myslím si, že v súčasnosti, keď sa čoraz viac dostáva do popredia téma multikulturalizmu, sme my Slováci ešte stále zastaralí a staromódny, okrem toho živíme v sebe zbytočné obavy z nových vecí či ľudí. O to podstatnejšie je podľa mňa rozprávať sa o témach, ktoré sme otvorili i my spolu s Alžbetou počas diskusie. Pocity, ktoré vo mne boli počas celého stretnutia so študentmi boli neopísateľné, popri ich diskutovaní som sa spontánne pýtala na niekoľko doplňujúcich otázok a to hlavne preto, aby som si scelila svoj obraz o ich predstavách v tejto oblasti. Prekvapujúcim zistením bolo pre mňa najmä to ako sa každý jeden z nich stretol s istou formou šikanovania, aj keď nepatrili priamo medzi šikanujúcich ani šikanovaných, bolo pre mňa osobne veľmi zvláštne, že neurobili nič proti tomu aby takému správaniu zabránili. Touto myšlienkou som sa zaoberala ešte niekoľko dní po spoločnom stretnutí a možno by bolo dobré sa jej ešte niekedy v budúcnosti viac venovať. Prinútila ma zamyslieť sa i nad tým, prečo sme my ľudia v mnohých situáciách tak ľahostajní k problémom či situáciám iných.

Mne osobne táto skúsenosť priniesla aj nové pocity, ale aj vedomosti v oblasti prezentovania nových informácií pre mladých ľudí a tiež v oblasti práce s takouto skupinou ľudí. Musím sa priznať, že som si užívala manažovanie celej hodiny a zistila som ako ma takáto práca s ľuďmi baví, o to viac som rada za túto príležitosť, pretože doposiaľ sme podobnú možnosť nemali. Určite viem, že využijem množstvo nadobudnutých poznatkov okrem toho ako som už spomínala celá aktivita v nemalej miere obohatila aj moje prezentačné schopnosti čo tiež určite ďalej ešte využijem. Budem veľmi rada ak budem mať ešte niekedy možnosť viesť podobnú skupinu a zaoberať sa spoločne rôznymi témami.

Odporúčala by som hlavne viac času, myslím si, že na zrealizovanie kvalitnej aktivity je potrebný dostatok času na jej premyslenie a pripravenie si vhodných aktivít. Preto je podstatné, aby študenti dostali komplexné informácie ohľadom svojich prác a praxí už na prvom stretnutí.

Prípravou a realizovaním celej aktivity som sa teda naučila množstvo nového či už išlo o teoretické informácie ohľadom danej témy alebo o nové poznatky získané z diskusie, alebo nový pohľad na túto problematiku nadobudnutý z videa zo živej knižnice. Aj keď sú predsudky v každom z nás, prvý krôčikom ako s nimi pracovať, je ich uvedomovanie. Samozrejme, nedá sa ich zbaviť zo dňa na deň a ktovie či sa ich vôbec dá úplne zbaviť, je však podľa môjho názoru dôležité sa o to pokúšať a robiť tak svet krajším.